

Özet

2009 yılında başlayan ve yaklaşık kırk civarında katılımcının yer aldığı, ardı ardına 7 toplantıdan oluşan Alevi Çalıştayları Türkiye tarihinde Alevilik meselesinin izlediği süreç bakımından önemli bir dönüm noktasıdır. Her ne kadar Çalıştaylar sonuçları itibariyle çok sınırlı olmuş ve Alevi kesim tarafından pek memnuniyetle karşılanmasa da sorunların ayrıntılı olarak kamuoyu gündemine de taşınması bakımından önemli yansımaları olmuştur. Çalıştayların somut sonuçları olarak zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde yapılacak değişikliklere ilişkin komisyonun çalışmaları ve kitaplarda gerçekleşen değişikliklerin karşılaştırılmalı olarak ele alınması yararlı olacaktır.

Çalıştaylardan sonra zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarındaki değişiklikleri gerçekleştirmek üzere oluşturulan komisyon Alevi, Bektaşî, Nusayrî, Caferî akademisyen, din adamı (Dede, Baba, Şeyh) ve STK temsilcisi niteliğinde kişilerden oluşmaktaydı. MEB Din Öğretimi Genel Müdürlüğü'nün koordinasyonu ile gerçekleştirilen konuyla ilgili çeşitli toplantılar gerçekleştirilen komisyonun önerilerinin ancak bakanlığın uygun gördüğü kadarı, halihazırda

İlköğretim ve Ortaöğretim okullarında okutulmaktadır.

Son değişiklik öncesinde 4. Sınıftan 12. Sınıfa kadar zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarının 2005 ve 2008 yıllarında yayınlanmış bulunan daha önceki versiyonlarıyla karşılaştırılması somut olarak hangi konuların ne şekilde eklendiğini, değiştirildiğini veya çıkarıldığını görmek bakımından önemlidir. Burada gerçekleştirilen değişikliklerin içerik analizi yapıldığında konuyla ilgili tarafların hassasiyetlerini açık bir şekilde görmek mümkün olacaktır.

Bu bildiride öncelikle zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin ortaya çıkış süreci ve Çalıştaylar hakkında genel bazı açıklamalar yapıldıktan sonra, oluşturulan komisyon ve komisyonun önerileri doğrultusunda kitaplarda gerçekleştirilen değişiklikler daha önceki kitaplarla karşılaştırmalı olarak ayrıntılarıyla incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri, Alevi Çalıştayları.

Alevilik meselesi yüzyılların birikimiyle şekillenmiş bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Osmanlı döneminde yönetenler, konuyu siyasi ve dini bir kutuplaşma üzerinden gördükleri için herhangi bir adım atılamamış, bu mirası yeni Cumhuriyet kurucu iktidarı ve hükümetleri devralmıştı. Alevilerin içerisinde olmadığı ve Aleviliği bilmeyen hatta yer yer önyargılı, bir yönetici elit, siyasi/askeri bürokrasi bu konuya nasıl bakabilirdi? Nasıl bir çözüm üretebilirdi? Nitekim öyle de oldu ve din hizmetleri ve dini eğitim tarikatların kaldırılması adı altında aslında tarikat ve mezhepler dışındaymış gibi görünen ama devletçi bir dini anlayışa dayalı bir yapılanma oluşturuldu. Ancak burada sorun, bu yapılanmanın hangi dini akım/mezhep üzerine oturtulacağıydı. Bu soruna çözüm olarak Osmanlı'nın mirası doğrultusunda Sünni Hanefi anlayış olarak öngörüldü. İşte "laik" cumhuriyet yapılanması içerisinde anayasal olarak varolan Diyanet örgütlenmesiyle, zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) dersleriyle, Alevilerin görmezden gelinmesinin ardındaki kısa tarihçe bu şekilde özetlenebilir. Bugün sorunun çözümü Türkiye'de uluslararası standartlara uygun bir insan hakları rejimi kurulabilmesi ile doğrudan ilgilidir. Böyle bir durum sadece Alevilerin değil, bütün yurttaşların en temel hak ve özgürlükleri bakımından da temel rahatlama sağlayacaktır. Bu çerçevede temel hak ve özgürlükler siyasilerin elinde bir lütuf veya pazarlık konusu olmanın ötesinde, bütün toplum katmanlarının yaşamlarının bir parçası haline gelecektir. Burada Alevi Çalıştayları ile ilgili kısa bilgi verildikten sonra, esas olarak zorunlu DKAB dersleri üzerinde durulacaktır.

Alevi Çalıştayları

Diğer Cumhuriyet hükümetleri gibi AKP hükümeti de on yılı aşan iktidar döneminde, geçmişte olduğu gibi, sahip olunan medya olanakları, siyasi kadrolar üzerindeki hâkimiyet, Diyanet İşleri Başkanlığı, zorunlu din dersleri müfredatı ve öğretim kadroları gibi araçlarıyla bir şekilde statükonun devamından yana tercih kullanmıştır. Hükümetin en önemli icraatı Haziran 2009-Ocak 2010 tarihleri arasında yedi ayrı toplantıdan oluşan Alevi Çalıştayları'nın gerçekleştirilmesi olmuştur. Bu tarzda sorunun ele alınması bakımından Türkiye tarihinde bir ilkten söz etmek doğru olacaktır. Ancak somut çözüm üretme noktasında Diyanet, İlahiyat ve çoğunlukçuluk engelini aşmak, daha doğrusu mezhepçi anlayışın terkedilmesi mümkün olamamış görünmektedir. Hükümetin sorunu konuşmak ama çözüm üretememek noktasındaki bu tavrı şu iki etkene dayandırılmaktadır:

1. Sünni tabanın oylarında bir düşüşe yol açma endişesi,
2. İki eski Diyanet İşleri Başkanı'nın da yer aldığı meclisteki hükümet çoğunluğunun Alevilerin sorunlarına çözüm kazandırılması noktasında muhafazakar Sünni algıları nedeniyle pek de istekli olmadıkları.

Hükümet yetkililerince Avrupa Birliği'nin zorlamalarıyla 2005, 2008 ve 2011 yıllarında müfredat değişikliğine gidilmiş, içerisinde benim de yer aldığım Alevi, Bektaşî, Nusayrî ve Caferîlerden oluşan bir komisyon da kurularak zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarına Alevilikle ilgili bilgilerin konulduğu ifade edilmesine rağmen, yüzeysel değişikliklerin yapıldığı ve Alevilik açısından önemli kavramların Sünni İlahiyat anlayışı doğrultusunda konulduğu görülmektedir. Ne yazık ki bu bilgilerin konulacağı yerler ve boyutları vb. konularda son karar bu komisyon üyelerine ait olmayıp, yıllardır bu dersin belli bir anlayış doğrultusunda verilmesini savunan uzman ve bürokratlara ait olmuştur. Alevi Çalıştayları sonrasında da devlet başkanlığınca zorunlu Din kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri konusunda benim de içinde yer aldığım bir komisyon kurulmuş, komisyon üyeleri çeşitli öneriler getirmişlerdir. Bu öneriler derslerde statükonun korunmasına eğilimli MEB Din Öğretimi Genel Müdürlüğü ve Talim Terbiye Kurulu incelemesinden de geçmiş ve sınırlı bir şekilde kitaplara yansıtılmıştır. Bununla ilgili detaylar ileride ele alınacaktır. Aslında Alevi Çalıştayları süreciyle AKP hükümeti önemli bir fırsat yakalamış iken, Türkiye'de yüzyıllardır örgütlü bulunan ve din alanından beslenen statükocu çevreler karşısında yol alamamıştır ve/veya almak istememiştir. Çalıştay sırasında konuşulanlara ve sonrasında gerçekleşenlere bakıldığında Diyanet İşleri Başkanlığı ve İlahiyatçı çevrelerin istedikleri tarzda bir sonuç ortaya çıkmıştır. Onların istediği gibi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde yüzeysel bazı değişikliklere gidilerek, dersin zorunluluğunda karar kılınmış, Cemevlerinin bir ibadethane olarak kabulü şiddetle reddedilmiş ve Devrim kanunları (677 Sayılı

Yasa) bahanesi ile bu konu da geçiştirilmiştir. Diyanet'in yapısıysa hükümet tarafından eleştirilmek şöyle dursun, hep korunmuş ve daha da güçlendirilmiştir. Bütün bu duruma bakıldığında aslında Türkiye kaybetmiştir. Belli kesimlerin çıkarları pahasına, Türkiye dünyada inanç özgürlüğü alanı sorunlu bir şekilde var olmayı sürdürmektedir.

Zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri

Bu dersle ilgili yaşanan tartışmalara bakıldığında her bir kesimin kendine göre bir algısının ve ders ile amaçladıklarının olduğu görülmektedir. Burada amaçlanan yurttaşların zorunlu bir DKAB dersinin içeriğini öğrenmeleri miydi yoksa, 12 Eylül askeri rejiminin kendi istediği tarzda bir insan tipi yaratma isteği miydi? Bu konu zaman zaman kamuoyunda tartışılmıştır. Mütedeyyin kesimler bu ders tam istedikleri gibi olmasa da, bu derslerde çoğunluğun anlayışı doğrultusunda belli bir dini anlayış devletçi sınırlar içerisinde verildi. Aleviler bakımından anlamsız hatta özümsemeci bu yaklaşımın, Sünniler tarafından olumlu karşılandığı bir gerçektir. Hem devletin beklentileri, hem de içerik ve dersi veren öğretmenlerin Sünni İslam inancı eksenli yapıları nedeniyle, bu ders Türkiye'de yaşayan insanların inanç farklılıklarının dikkate alındığı bir derse dönüşemedi. Bu dersi hem bir Sünni Hanefi mezhep dersi olarak gördükleri gibi hem de Sünni Hanefi olmayanlara da "doğru" İslam'ı öğretmek daha doğrusu dayatmak için bir araç olarak görüyorlardı. Bu kesimlerin tarafsız yaklaşımları, bu derslerde kendilerini bulamayan kesimlere yönelik çok ağır suçlamaları getirdiği gibi, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın önceki Strateji raporlarında bu dersin eleştirilmesi bir tehdit olarak algılanabilmekteydi.

Bu dersi Türkiye'de izlenen din hizmetleri ve din eğitimi politikalarının bir sonucu olarak görmek yerinde olacaktır. Ayrıca başta 12 Eylül askeri rejimi ve sonraki hükümetler de bu derse aynı zamanda "milli birlik ve beraberlik" sağlama işlevi de yüklemiş durumdaydılar. Kitapların içeriğine hakim görüş devletçi bir Sünni Hanefi anlayış olmuştur. Bu zamana kadar bu ders kitaplarını hazırlayan ve yayınlanmasına izin veren süreçler, siyasi iktidar, Milli Eğitim Bakanlığı, MEB DÖGM ve Talim Terbiye Kurulu belli bir çoğunlukçu dini anlayış etrafında şekillenmiştir.

Yaklaşık 8 yıldır zorunlu DKAB Dersleriyle ilgili gelişmeleri ve müfredatı izlemeye çalışıyorum. Alevi Çalıştayları sonrasında kurulan komisyonda da bu çerçevede katkı sunmaya çalıştım. Alanı izleyen ve akademik çalışmaları da bu doğrultuda olan bir akademisyen olarak, Alevi-Bektaşî toplumunun inanç/kültür dünyasını olduğu gibi yansıtmaya uğraştım. Ama gelin görün ki, bu konu bilimsel zeminde tartışılabilecek bir mesele olmanın ötesinde bir siyaset, bir zihniyet, bir mezhepçilik meselesi olarak, Türkiye'nin önünü tıkamaktadırlar. Devleti yönetenlerin din/diyanet/eğitim bürokrasisini kılavuz alması ne yazık ki Türkiye'ye zarar getirmektedir. ¹ Bu

şekilde Türkiye ulusal ölçekte çoğulculuğa uygun bir anlayışı kuramamakta, uluslararası alanda da inanç özgürlüğü alanında çağa uygun bir duruma kavuşamamaktadır. Statükocu zihniyet kendi mezhepçi duygularını tatmin etmek uğruna, bir ülkenin geleceğini adeta karartmaktadır. Çözüm Türkiye'nin çıkarlarının çoğunlukçu değil, çoğulcu bir anlayışın hayatın her alanına hakim kılınmasından geçtiğini kavramaktan geçmektedir. Siyasilerin anlaması gereken de kısa vadeli siyasi çıkarların ötesinde, her alanda bütün yurttaşların kendisini mutlu hissedeceği bir sosyal hoşgörü ortamının şartlarını sağlayacak adımları atmaktır. Burada bu çerçevede bugün zorunlu DKAB derslerinin içeriği ile ilgili bir değerlendirme yapılacaktır.

Öncelikle ifade etmek gerekir ki, Türkiye'de din hizmetleri/eğitimi ve milli eğitim camiasına hakim görüş, zorunlu DKAB derslerinde "mezheplerüstü" bir anlayışın hakim olduğu yönündedir! Yine bu anlayışa göre bu bir din dersi olmayıp "kültür" dersidir. Ne hikmetse bu "kültür" dersinin her yanı belli bir mezhebin öğretimine hasredilmiştir. Adı başka kendi başka bir ders. Din kültürü ve ahlak dersi ama, içerik dini bilgilerin öğretimi ve bazen uygulamalı eğitimi şeklinde işlenmektedir. Çeşitli ibadetler sayfalarca resimlerle, şiirlerle sunulurken, "öteki" olana ilişkin yok sayılmakta, görmezden gelinmektedir. Kitabın ilgili bölümüne bir cümle dahi çok görülmektedir. 12 Eylül darbesinden yaklaşık otuz yıl geçmesine karşın bu kitaplardaki belli bir mezhebe anlayış neden korunmaya çalışılmaktadır? Çalıştaylar sonrasında 26 Şubat 2010 tarihinde Başbakan'ın düzenlediği ve sanatçıların davet edildiği Demokratik Açılım toplantısında söylediği iddia edilen "...*Bu işi mutlaka sizin istediğiniz şekilde çözeceğiz. Merak etmeyin.*" ² sözleri de öylece orta yerde durmaktadır.

Din eğitimi ve hizmetleri yüzyıllardır bu hakim zihniyete göre organize edildiğinden ve siyasetle birlikte varlığını sürdürdüğünden rahatları yerindedir. İktidarlar değişse de mezhepçi mantık hep korunmuş, kollarılmıştır. Anayasadaki laiklik ilkesiyle çelişse de CHP'den AKP'ye nasıl da bütün partiler Diyanetçi olmuştur? Bütün vatandaşların vergileriyle oluşan Devlet bütçesinin desteğiyle İmam Hatip Liseleri'nde, Yüksek İslam Enstitüleri'nde, İlahiyat Fakülteleri'nde, Açık Öğretim Fakülteleri'nde, Cezaevlerinde verilen din derslerinde Alevilik nasıl da "unutulmuştur"! Ama bütün bunlara rağmen bu kesimler "hep biz ezildik" şeklindeki mağduriyet söyleminden da geri durmamışlardır. Bu nasıl vicdan, bu nasıl kul hakkına saygıdır anlamak mümkün değil. Yine bu zihniyet -Aleviler neden ikide bir bir zorunlu DKAB dersleri sorununu gündeme getirmektedirler-, şeklinde bir "boşabakma" haleti ruhiyesi de sergilemektedirler.

Bu kesimlerin, nasıl olsa inanç hizmetleri devletin maddi manevi koruması altında sürdürülmektedir. Alevilerin cenazeleriyle ilgili sorunları varmış, zorunlu DKAB derslerinde Alevilik varmış/yokmuş, Cemevlerine ibadethane statüsü bile çok görülmekteymiş bunların onların hayatında bir anlamı yok ki. İyi güzel de Alevilerin azıcık da olsa anlaşılmasına çalışılması gerekmez mi? Hani İslam barış ve hoşgörü diniydi? Barışı ve hoşgörüyü Aleviler Osmanlı'dan bu yana hep aramaktadırlar. Ayrıca 12 Eylül Generallerinin büyük bir "hizmeti" olarak ³ gündeme gelen bu DKAB dersinin zorunluluk hali, 12 Eylül rejimiyle, darbelerle mücadele

ettiklerini söyleyen çevreleri asla rahatsız etmemekte, Alevilerin “kul hakkı”nı umursamadan, onların vergilerinden beslenen kadrolaşmalarda bir sorun görmemektedirler. Sünni kardeşlerimin inançlarına, inanç mekânlarına tabi ki saygılıyız, onunla ilgili şöyle olun böyle olsun diye Alevilerce dayatmalarda bulunulmadığı halde, neden aynı saygı Alevilerden esirgenmekte, Alevilik tanımlanmaya çalışılmakta, Sünniliğe benzetilmek istenmekte, onların vergileri onlarla ilgisiz alanlarda kullanılmaktadır. Her zaman her yerde ifade ettiğimiz gibi, ben kendi adıma Türkiye’de din hizmetleri ve din eğitimi alanında benim vergilerimin payını ne kadarsa helal etmiyorum. Hem benim inancımı, kültürümü sevmeyen, hem de hiç sıkılmadan benim vergilerimle faaliyet gösteren ve inançlarıma asla saygı gösterilmediği halde bunun adına inanç özgürlüğü denilen bir yapı nasıl kabul edilebilir! Eğer bu ülkede inanç özgürlüğü olacaksa en başta devletin bütün kesimlere eşit mesafede durması, Sünni inanç anlayışının, Sünni olmayanlara verilmemesi gerekmez mi? Yazık ki, 2013 yılında tartıştığımız konular bunlardır. Bugün herkesin kendi kendine sorması gereken soru şudur: Ülkemiz birilerinin mezhepçi duyguları doğrultusunda bir Ortadoğu ülkesi olmaya devam mı edecek, yoksa bütün vatandaşlarına dört dörtlük bir yaşam sunan hakları mı tanıyacak? Zorunlu DKAB dersleri boyutu da bir yönüyle bu konunun temellerindendir.

Zorunlu DKAB derslerinin konusu Alevileri rahatsız eden konuların başında gelmektedir. Çünkü ders müfredatı ve dersi veren kadroların yapısı Alevi anlayışa uygun olmayan bir nitelik göstermektedir. Şöyle ki bugünkü eğitim sistemi içinde var olan zorunlu DKAB dersleri, Sünni inanç ve kültürle yetişmiş ve/veya İmam-Hatip Liseleri’nde, İlahiyat Fakülteleri’nde eğitim almış bir öğretim kadrosu ve ders içeriğiyle sunulmaktadır. Bu yapı Sünni yurttaşlarımız için uygun olabilir, buna onlar karar versin tabi ki. Ama bu dersin Alevilere de aynen sunulması nasıl kabul edilebilir? Bu dersi meşrulaştırmak için ileri sürülen ve içeriğinin “mezheplerüstü” olduğu iddiasının doğru olmadığı, geçtiğimiz yıllarda yaşanan gelişmelerle de kanıtlanmıştır. Şöyle ki, 2005 yılında da “mezheplerüstü” denilen bu kitaplar neden 2008 yılında ve Çalıştaylar sonrasında 2011 yıllarında değiştirilerek ve Alevilikle ilgili eklemeler yapılarak yeniden yayınlanmıştır? Bu derslerde belli bir dinsel anlayış söz konusudur ki, bu anlayışa biz tabi ki saygı duyuyoruz, Ancak dersler Aleviliği doğru şekilde yansıtmamakta, Alevi çocukları, onlara aileleri tarafından ve okullarda verilen bilgiler arasında bocalamakta, hatta bazı öğretmenlerle zaman zaman sorunlar yaşanmakta ve bunlar da zaman zaman TBMM tutanakları ve basına da yansımaktadır.

İktidarlar ise bu konuya çözüm üretmek yerine, yüzeysel değişiklikler yapmak yerine gitmektedir. Yamalarla bu sorunun çözümlenemeyeceği açıktır. Kalıcı ve objektif bir yaklaşımla soruna yaklaşılmazsa, bu dersler sürekli rahatsızlık kaynağı olmayı sürdürecektir. Asıl samimiyezsiz olan ise Diyanet/ilahiyat çevrelerinin asıl niyetlerini gözden kaçırmaları ve statükoda ısrar etmekte, bunun için her yola başvurmalarıdır. Doğrusu gerek müfredatıyla gerekse öğretim kadrolarıyla tarafsız verilmesi imkansız olan böyle bir zorunlu dersin ortadan kaldırılmasıdır. Veya hiç olmazsa zorunlu DKAB derslerinin Alevilikle ilgili bölümlerinin içeriklerinin müdahale olmaksızın Aleviler tarafından hazırlanmasıdır. Ancak çok kolay çözüm üretilebilecek bu konular mezhep taassubu yüzünden yokuşa sürülmekte ve zorla belli bir anlayış

dayatılmaktadır. O kadar ki bu dayatma nedeniyle insanlar mahkemelere başvurmak zorunda kalmaktadırlar. İnanç özgürlüğü, bir temel insan hakları meselesi olduğu halde, bu yok sayılarak, ancak ulusal ve uluslararası mahkeme kararları ile adımlar atılabilmektedir. Böyle bir temel insan hakları meselesinde yurttaşların düşürüldüğü durum ne kadar yakışıksız ve 2010'lar dünyasına ne kadar uygun?

Bu konuda siyaset, dini konulardan çıkar sağladığı ve adil bir çözüm üretmediği için vatandaşlar mahkemelerin yolunu tutmaktadır. Bu çerçevede iç hukuk mekanizmalarına başvurulmakta hatta konu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne de taşınmış bulunmaktadır. ⁴ Bu konuda iki önemli dava söz konusu olmuştur. Bunlar hakkında da kısaca bilgi vermek istiyorum. Bu konuda söz edeceğimiz ilk dava Hasan Zengin adlı bir yurttaşa aittir. Davayla ilgili gelişmeler özetle şu şekildedir: Hasan Zengin, 2001 yılında 7. sınıfa giden kızının Alevilikle ilgili bilgilerin yer almadığı din derslerine girme zorunluluğunun kaldırılması için önce İstanbul Valiliği'ne, ardından İstanbul İdare Mahkemesi'ne ve son olarak Danıştay'a başvurmuş ve tümünden de olumsuz yanıt aldıktan sonra Türkiye'de iç hukuk yollarının tükenmesi nedeniyle, konuyu AİHM'e taşımıştır. Konuyu inceleyen AİHM de bu konuda dava açılabilmesini uygun görmüştür. Mahkemenin konuyu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin, din ve vicdan hürriyetini güvence altına alan 9. maddesi çerçevesinde incelediği belirtilmektedir. Bu maddeye göre: "... Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, din veya inanç değiştirme özgürlüğü ile tek başına veya topluca, açıkça veya özel tarzda ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yapmak suretiyle dinini veya inancını açıklama özgürlüğünü de içerir. Din veya inancını açıklama özgürlüğü, ancak kamu güvenliğinin, kamu düzeninin, genel sağlığın veya ahlakın, ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için demokratik bir toplumda zorunlu tedbirlerle ve yasayla sınırlanabilir ..." Gerek davalı ve gerekse hükümetin ilgili kurumlarının savunmalarını alan AİHM'deki bu dava süreci,

⁵

2007 yılı içerisinde sonuçlanmış ve mahkeme başvuru sahibini haklı bulmuştur.

Bir diğer davaysa iç hukuk yolları bakımından sonuçlanmış bulunan Ali Kenanoğlu tarafından ilköğretim öğrencisi oğlu ile ilgili süren bir davadır. 12 Temmuz 2005 tarihinde davacı İstanbul Valiliği'ne başvurarak oğlunun zorunlu din derslerinden muaf olmasıyla ilgili bir dilekçe yazmıştır. Valiliğin bu talebe otuz gün geçtiği halde yanıt vermemesi üzerine İstanbul 5. İdare Mahkemesi'ne yürütmenin de durdurulması talebi yani öğrencinin din derslerine girmemesi talebiyle başvurulmuş ve mahkeme 30.12.2005 tarihinde yürütmenin durdurulması kararı vermiş ve dava görüşülmeye devam etmiştir. Valilik bu arada yürütmenin durdurulması kararına bir üst mahkemede itiraz etmiş ve itirazı kabul edilerek öğrenci yeniden derslere girmeye başlamıştır. Daha sonra İstanbul 5. İdare Mahkemesi verdiği kararda, "*Zorunlu olarak okutulan Din Kültürü ve Ahlak Öğretimi dersinin dava dilekçesinde dini ve felsefi inancına uygun olmadığını belirten davacının herhangi bir din mensubu olduğuna bakılmaksızın, temel hak ve hürriyetlerden olan dini inanç özgürlüğünün uygulanması kapsamında çocuğunun zorunlu sayılan Din Kültürü ve Ahlak Öğretimi dersinden muaf tutulması gerektiği sonucuna varmıştır*

” denilmiştir. Böylece öğrenci tekrar din dersinden muaf olmuştur. Bu karara Valilik yine itiraz etmiş olup, dava Danıştay’da görülmüş ve 2008 yılında karara bağlanmıştır. Buna göre zorunlu DKAB derslerinin bu içerikle Alevi bir öğrenciye zorunlu tutulması söz konusu olamaz. Garip olan şudur ki, derslerle ilgili değişikliğe gidilmesi süreci ancak mahkeme süreçleri sonrasında ortaya çıkmıştır. Herşeyden önce bu durum inanç özgürlüğü alanında halimizi ortaya koymaktadır.

Öte yandan dersin içeriği yeterli hale getirilse bile, öğretmenlerin aldıkları eğitim bu şekliyle sürdükçe sorun varlığını koruyacaktır. Derse yamalar yapılırken bu konuya da değinilmesi gerekmez miydi? Ancak Çalıştaylar sürecinde ve sonrasında buna yönelik herhangi bir adım atılmaması, samimiyet anlamında kuşkuları haklı çıkaracak mahiyettedir. Türkiye’de dinsel alanda öğrenim İmam-Hatip Liseleri ve üniversitelerin İlahiyat Fakültelerinde yapılabilmektedir. Yine bu kurumlardaki yapılanma da Sünni İslam’ı esas alan bir nitelik göstermektedir. Bu nedenle bu kültürle yetişmiş gerek din adamlarının gerekse Sünni cemaatin bir bölümünün Alevilik konusunda önyargılı oldukları görülmektedir. Bir Alevi, Sünniliği nasıl öğretebilir, bir Sünni Aleviliği nasıl öğretebilir? Hele bu konuda önyargılı bir çevrede yetişmiş, önyargılı bir teolojik formasyondan geçmişse! Bu bağlamda şu örneğe bakabiliriz. TESEV (Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı) tarafından gerçekleştirilen bir başka araştırma çerçevesinde Din derslerinde Sünni Müslümanlığın yanı sıra Alevilik hakkında da bilgi verilip verilmemesi sorulduğunda % 62’lik bir grup bu görüşü desteklemiş, % 34 ise bu görüşe karşı çıkmıştır.

[6](#)

Bu ön yargılar zaman zaman zorunlu DKAB derslerinde ve camilerden basına yansıyan gelişmelerden de gözlemlenebilmektedir. Ders programları, kitapları, içerikleri, ders hocaları ve üniversite bitimindeki iş alanları da Alevilerin inanç hizmetlerine çözüm üretmeyen bir şekilde düzenlenmiştir. Böyle olunca da Alevinin inanç alanındaki sorunları, Diyanet ve İlahiyat çevreleri çok iyi bilmekte, statükodan yararlanmakta iken, onların dışındaki Sünni halk çoğunluğu ise yeterince konuyu anlayamamaktadır. Konu anlaşılmayınca bir empati yapma imkanı da ortadan kalkmaktadır. Bu konuda Türkiye kamuoyunun doğru bir şekilde bilgilendirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

Yine Türkiye’deki İlahiyat Fakültelerinde Alevilikle ilgili bilimsel araştırmalar son yirmi yıla kadar ki döneme bakıldığında yok denecek kadar az olup, Alevilikle ilgili bilgiler ya hiç öğretilmemekte ya da taraflı olarak öğretilmektedir. Son yıllarda gerek İlahiyat Fakülteleri, gerekse Diyanet çalışmalarına başlasa da bunların ne kadar objektif oldukları konusu kamuoyunda sıkça tartışılmaktadır. İlahiyat Fakültelerinden mezun olan ve daha sonra idari, eğitsel ve dini birimlerde görev alan kişilerin Alevilikle ilgili önyargılı olmalarının yanı sıra, yeterli bilgiye sahip olmadıkları da görülmektedir. Aleviler, bu fakültelerin eğitim kadrosu, uyguladıkları ders programı ve ders kitaplarının gözden geçirilmesini talep etmektedirler. Ayrıca Alevilikle ilgili dinsel hizmetleri görece kadroların yetiştirilmesi için gerekli eğitim kurumlarının da oluşturulması istenmektedir. Bu bağlamda ya İmam-Hatip Liselerinin ve İlahiyat Fakültelerinin yeniden organize edilmesi ya da Alevilerin din görevlisi gereksinimini karşılayacak farklı eğitim kurumları kurulması gerekecektir. Bu konuda üretilecek çözümlerde, Diyanetin değil, Alevi

kurumlarının ön planda olması zorunludur.

Avrupa Birliği'ne giriş sürecinde Milli Eğitim Bakanlığı'nın zorunlu DKAB ders kitapları nedeniyle uğradığı eleştiriler nedeniyle yeni bazı çalışmalara yönelmiştir. Bu gelişmeler sırasında meydana gelen bazı önemli olaylara da değinmek istiyoruz. CEM Vakfı'nın zorunlu DKAB derslerinde Alevi İslam inancı, felsefesi ve kültürü ile ilgili bilgilere de yer verilmesi talebini içeren 22.06.2005 tarihli başvurusuna, Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü'nce 15.07.2005 tarihinde, Bakan adına Genel Müdür Prof. Dr. İrfan Aycan imzalı bir cevap verilmiştir. Dokuz sayfalık bu cevapta, *"...2005-2006 öğretim yılında uygulanacak olan Orta Öğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programında İslam'ın çeşitli anlaşılma biçimlerine yer verildiği gibi Alevilikle ilgili konulara da yer verilmiş, Kuran merkezli ve mezhepler üstü bir yaklaşım benimsenmiştir ..."* denilerek, Alevilikle ilgili bölümlere değinilmektedir. Ama yine de çelişkili olarak daha önce de ifade ettiğimiz üzere kitaplarda yeniden Alevilikle ilgili çeşitli değişikliklere gidilmiştir. Demek ki, kitapların mezhepler üstülüğü iddiası sağlanamamakta, sürekli tartışılmakta ve değişikliklere gidilmektedir. Çünkü zaten amacın onu mezheplerüstü hale getirmekten ziyade, çeşitli stratejilerle Sünni anlayışa uygun ruhunun korunmak istendiği olduğu şeklinde haklı endişeler bulunmaktadır.

Ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı yetkililerinin zorunlu DKAB ders kitaplarında hâkim anlayışın "mezhepler üstü" olduğu ve son iki yıllık eğitim dönemi öncesinde yeterli değişiklikleri yaptıkları iddialarına karşın, kitaplarda yer alan bilgilerin böyle bir anlayışı yansıtmadığı, statükonun devam ettirildiği görülmektedir. Zaten bu statükocu yaklaşımı ilahiyatçılar ve Diyanet çevreleri de savunmaktadır. Örneğin uygulama ve ders kitaplarının Alevi inanç ve kültürünü görmezden gelen durumları ortadayken Tosun, *"...Aleviliğin, Alevilik adı altında ve Alevilere Aleviliği öğretmek üzere DKAB programlarına konulması uygun ve mümkün gözükmemektedir... Aslında dersin anayasal konsepti gereği düşünürsek, bir dışarıda kalmışlıktan söz edilemez ..."*

[7](#)

, Onat ise, "...

Din kültürü ahlak bilgisi derslerinde ne Sünnilik, ne Alevilik-Bektaşilik, ne de herhangi bir mezhebin, herhangi bir tarikatın, herhangi bir cemaatin görüşleri anlatılmaktadır. Daha önce de ifade etmeye çalıştığımız gibi, din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin müfredatında, İslam'ın temel ortak paydası, bilimsel bir çerçevede verilmeye çalışılmıştır. Müfredat dikkatlice incelenecek olursa, kendini Müslüman hisseden, İslam dairesi içinde gören her insanın, ya da her grubun, bu müfredatta kendi kök değerlerini kolayca bulacağı görülecektir...

"

[8](#)

şeklinde statükocu bir yaklaşımı savunmaktadır. Bu kök değerlerin ne olduğu uygulamada yaşananlarla çok iyi bir şekilde görülmektedir. Mezheplerüstülük adı altında mezhepçi anlayış gizlenmek mi istenmektedir, amaç herkesin inanç anlamında tek tipleştirilmesi midir? Alevi'nin Cem ibadetini, Muharrem Orucunu, Hızır Orucu'nun içermeyen bir anlayışın, bir Alevi vatandaş açısından anlamı ne olabilir?

Bu derslerde sunulan bilgilerde İslam'ın Sünni yorumu esas alınmış ve ülkemizde yaşayan diğer inanç toplulukları özellikle de Aleviler-Bektaşiler-Nusayriler göz ardı edilmiştir. Bu yolla belli bir inanç topluluğuna ait bilgiler zorunlu DKAB dersleri aracılığıyla bütün öğrencilere dayatılmakta ve onların en temel insan haklarından olan inanç özgürlüğü ilkesi ihlal edilmektedir. Genel olarak değerlendirmek gerekirse bu kitaplarda Sünni İslam inancını benimseyen yurttaşların uyguladıkları beş vakit namaz, ramazan orucu gibi ibadet uygulamalarına yer verilirken, Cem ibadeti, Muharrem Orucu, Hızır Orucu gibi Alevi inanç ve ibadetlerine ilişkin bilgilere son yıllara kadar hiç yer verilmediği görülmekte, ⁹ 2005 yılı sonrası hukuki gelişmelerden, Çalıştaylar sonrasına uzanan süreçte yer verilmesine karşın "tasavvufi yorumlar" başlığı altına sıkıştırılmaktadır. Bu yanlı yaklaşım gerek metinlerde gerekse görsel malzeme bakımından dikkat çekmektedir. Bu yanlı tutum gerek iç hukuk, gerekse uluslararası hukuk kurallarına aykırı olup, hükümetler ne yazık ki bu yanlı ısrar etmeyi sürdürmektedirler. Kitapları gerek metin, gerek şiir ve görsel materyal yönünden detaylı olarak incelememe rağmen burada belirgin bazı örneklerle konu açıklanmaya çalışılacaktır.

Alevi Çalıştayları sonrasında kurulan ve benim de üye olarak bazı toplantılarına katıldığım komisyonun önerileri alınarak, her sınıf ders kitabı için sayfa sayfa hazırlanan öneriler bütünü 30.09.2010 tarihinde ilgili Devlet Bakanı Faruk Çelik'e teslim edilmiştir. Bundan sonra da anlaşıldığı kadarıyla Din Öğretimi Genel Müdürlüğü ve Talim ve Terbiye Kurulu'nun uygun gördüğü kadarıyla 2011 yılında yayınlanan 4, 5, 6, 7, 8 ve 12. sınıf kitaplarında çeşitli değişikliklere gidilmiştir. Ancak öneriler ve kitaplarda yer alan değişiklikler incelendiğinde hem oransal olarak çok yetersiz hem de içeriğin müfredata yerleştirilmesinde çeşitli sınırlayıcı ve/veya dışlayıcı stratejilerin izlendiği görülmektedir. Bunları görünce rahatsız olmamak mümkün değildir. En başta Alevilerin temel ibadeti olan Cem'in ibadetle ilgili bölümlerde değil de 7. ve 12. Sınıf kitaplarında yer alan İslam'da tasavvufi yorumlar başlığı altında sunulması nasıl mezhepler üstü değil de, belli bir anlayış doğrultusunda bu kitapların dayatılmaya çalışıldığının bir göstergesi değil midir? ¹⁰

Bunu anlaşılması bakımından biraz daha açıklamakta yarar bulunmaktadır. Komisyonun önerdiği pek çok değişiklik çok sınırlı şekilde müfredata yansıtılmıştır. Ve her şeyden de önemlisi de ilgili bölümlere konulmamıştır. Ancak Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ, 26 Aralık 2012'de katıldığı bir TV programında zorunlu DKAB dersleri ile ilgili "...

din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin içerisinde Alevilikle ilgili bölüm tamamen Alevi Bektaşi geleneğine sahip vatandaşlarımızın, kardeşlerimizin önerdiği isimler tarafından, onların istediği şekilde yazdığı gibi oraya kondu, noktasına, virgülüne dahi dokunmadık. Bugün anlatılan Alevilik, Alevi kardeşlerimizin nasıl anlatılmasını istiyorlarsa öyle kitaplara girdi

...

¹¹

şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. Oysa bir komisyon üyesi olarak, komisyonun önerilerine baktığımızda, eski ve yeni kitapları incelediğimizde bambaşka bir tablo ile karşılaşmaktayım.

Bakanın “...

onların istediği şekilde yazdığı gibi oraya kondu, noktasına, virgülüne dahi dokunmadık...”

ifadesinin doğruluğunu sadece birkaç kitap üzerindeki örnekler üzerinden şu şekilde açıklamak mümkündür.

DKAB dersiyle ilgili oluşturulan Komisyon 2008 yılındaki kitapların 4-12. Sınıflar arasındaki müfredata eklemeler önermiştir. Bunların pek azı onların istediği değil, ancak uygun görülen yerlere konulmuştur. Örneğin İlköğretimde 2008 yılında yayınlanan 5. Sınıf kitabında [12](#) Ünite 2 “İbadet” konusundadır. Bu ünite “

1.İbadet Nedir?, 2.İbadetlerle İlgili Kavramları Öğreniyoruz (Farz, Vacip, Sünnet), 3.Niçin İbadet edilir?, 4.Başlıca İbadetler, 5.Camiyi tanıyalım, 6.Dua, 7.Güzel İş ve Güzel davranış: Salih Amel, 8.İbadetler Davranışlarımızı güzelleştirir, 9.Rabbena Duası ve Anlamı

” alt bölümlerinden oluşmaktadır. Komisyonun çalışması sonrasında 2011 yılında yayınlanan yeni kitaplarda ise 5. Sınıf kitabında

[13](#)

aynı ünite yer almaktadır. İbadet ile ilgili bu üniteye komisyonun önerileri dikkate alınmamış, daha önceki bilgiler korunmuştur. Resim, şekil ve şiirlerle Sünni ibadetleri anlatılmış, Alevilerin inançları yine görmezden gelinerek, Cem, Cemevi vb. kavramlara yer verilmemiştir. Komisyon önerilerinde Cem, musahiplik, “

Cem Evi İbadet Edilen Yerdir

” şeklinde eklemeler yapılması yer almasına rağmen, Din Öğretimi Genel Müdürlüğü ve Talim Terbiye Kurulu Alevi ibadetlerini bu kapsamda görmeme ısrarını sürdürmüştür. Alevilerin inanç ve ibadetlerinin ne olduğuna bu kurumları mı karar verecek? Bu nasıl demokrasi ve inanç özgürlüğü anlayışı anlamak mümkün değil. Ayrıca bu bölümde namaz detaylı olarak ve resimlerle de verilmesine (s. 32-33), Camiyi tanıyalım başlığı altında resimlerle, şiirlerle, sorularla minber, mihrap, vaaz kürsüsü, minare konuları açıklanmasına karşın (s. 36-38), Aleviliğin hiçbir inanç kurum ve kuralına yer verilmemesi dikkat çekicidir. Alevi öğrencilerin zorunlu olan bu derste başlıca ibadetleri öğrenirken, Sünni anlayış dışında bir bilgi edinmeleri mümkün gözükmemektedir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Yine İlköğretim 6. Sınıf kitabında İbadetle ilgili 2.Ünite Namaz İbadetine [14](#) ayrılmıştır. 2008 ve 2011 yılları baskılarında Bu bölüm “

1.Namaz Nedir ve Niçin Kılınır?, 2.Namazın Şartları, 3.Namazı Çağrı: Ezan ve Kamet, 4.Günlük Namazlar (Beş Vakit Namaz), 5.Cemaatle Namaz, 6.Cuma Namazı, 7.Bayram Namazı, 8.Cenaze namazı, 9.Teravih Namazı, 10.Namazı Bozan Durumlar, 11.Namazın İnsana Kazandırdıkları, Okuma Metni: camiye Koşan Çocuk, 12 Kunut Duaları ve Anlamı

” alt bölümlerinden oluşmaktadır.

[15](#)

Komisyon bu bölüme de Cem ibadetinin ve Alevi ibadetleri ile ilgili kapsamlı konu önerilerinde bulunmuş buna rağmen “ibadet, ancak namazdır.” anlamında bir yaklaşım esas alınarak, devletin kurumlarınca kitaba yansıtılmıştır. Bu konular İlköğretimde 7. Sınıfta, 4.Üniteye “İslam Düşüncesinde Yorumlar” başlığı altında “Tasavvufi Yorumlar” altbaşlığıyla “Yesevilik, Kadirilik,

Nakşibendilik, Mevlevilik”in ardından “Alevilik-Bektaşilik” başlığı altında verilmektedir.

[16](#)

Ortaöğretimde ise 12. Sınıf kitaplarında ilgisiz bir yere “İslam Düşüncesinde Tasavvufi Yorumlar” bölümünde, “Kültürümüzde Etkin Olan tasavvufi Yorumlar” altbaşlığıyla “Yesevilik, Kadirilik, Nakşibendilik, Mevlevilik” ardından “Alevilik-Bektaşilik” başlığı altında verilmektedir.

[17](#)

Görüldüğü üzere Alevilik, inanç ve ibadet bağlamından uzaklaştırılarak, Nakşilik, Kadirilik vb. konularla birlikte alınmak suretiyle, tarikat ve tasavvuf bağlamına çekilmekte, Cemevi de bir tarikat mekânı olarak gösterilmeye çalışılmaktadır. Bu şekilde sistem dışında kalması mı amaçlanmaktadır? Ancak bilinmelidir ki, bu şekilde Alevilerin dışındaki yapılacak zoraki tanımlamaların kabul görmeyecektir. Bir inancın ne olduğuna o inancın mensupları, bir inanç mekânının ibadethane olup olmayacağına da yine o inanç mensuplarının karar vereceği açıktır. Bunun dışındaki çabalar ancak maksatlı, yararsız, hoşgöründen uzak bu ülkede inanç özgürlüğünün olmadığı şeklinde görülecek, kardeşliği değil ayrımcılığı körükleyecek sonuçlar doğuracaktır.

Sonuç olarak Türkiye’de din eğitimiyle ilgili, öğretmenlerin de eğitildiği İmam Hatip Liseleri, İlahiyat Fakültelerinin yapısı, zorunlu din dersleri gibi çeşitli konularda iyileştirmeye ihtiyaç bulunmaktadır. Bugünkü haliyle devletin finanse ettiği din eğitimi ve hizmetleri Türkiye’deki çoğulcu yapıya uygun olmayıp, hala çoğunlukçu ve tepeden inme bir zihniyetin izlerini taşımaktadır. Hükümetler yukarıda özetlenen bu öncelikli meseleleri bir an önce ele almak ve çözümlemek zorundadır. Bunu yaparken gerek hükümetlerin, gerekse mahkemelerin bu sorunlarda taraf olan Diyanet gibi kurumlara başvurma konuyu çözümsüzlüğe itmekten başka bir işe yaramayacaktır. Burada çözüm ancak sorunu doğru bir şekilde anlamak ve kalıcı çareler üretmekle olanaklı olabilir. Bunun için de objektif verilere dayalı alan çalışmaları yapılması, belli bir mezhebe dayalı dayatmalardan kaçınılması, yansız bir tavır takınılması gerekmektedir. Eğer, bu zamana kadar ki tecrübede ısrar edilerek, din eğitimi ve hizmetlerinde mezhepçi anlayış uygulanmaya devam edilecekse ve Alevi yurttaşların devletin dinle ilgili kurumlarına yönelik güvensizliği sürecekse, o zaman zorunlu DKAB derslerinin seçmeli hale getirilmesinden başka yol bulunmamaktadır. Kaldı ki sadece Aleviler değil Sünni yurttaşlarımızın bir bölümü de bu derslerden memnun değildirler. Burada sorun şu veya bu kesimin memnun edilmesinden çok, herkese hitap eden bir eğitim anlayışının Türkiye’de hakim kılınmasıdır. 2014 Türkiye’ye yakışan da budur.

Dipnotlar

[1](#) □ Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Cumhuriyet Arşivi’nde 51.-4.33.7 no ile kayıtlı bulunan, “laik” Türkiye Cumhuriyeti’nin Diyanet İşleri Reisliği Yazışmaları ve Evrak Müdürlüğü’nce

13.04.1959 tarihinde müftülüklere yollanan yazıda; “ *Bazı İmamların alevi vatandaşlardan ölenlerin cenaze namazlarını kıldırmadıklarından sık sık şikayet olunmaktadır. Ehli sünnet itikadına muhalif İslam mezhepleri salıklarının tekfir olunamayacakları ehli sünnet mezhebince kabul edilmiş olduğuna göre...*” diye devam eden yazıda Alevilik “Ehli sünnet itikadına muhalif İslam mezhebi” olarak tanımlanmasından da görüleceği üzere, Diyanet anayasaya da aykırı olarak kendisini “ehli sünnet mezhebi” içerisinde değerlendirmektedir. Böyle bir durumda devlet kurumları Alevilikle ilgili konuları nasıl buraya danışabilir ve bundan ne sonuç çıkar?

[2](#) “Bu işi istediğiniz şekilde çözeceğiz”, **Akşam Gazetesi**, 27.02.2010.

[3](#) Bu dersin programı 1982’de “**Temel Eğitim Programı 1.Türkçe Eğitimi 2.Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi**” adıyla Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanmıştır. Sünni inanç anlayışının esas alındığı ve yaklaşık 30 yıldır süren bu derste Alevi öğrencilere zorla namaz kıldarmaktan tutun da, derslerde Aleviliğe hakarete kadar pek çok gelişme yaşanmış ve bunlar zaman zaman basına ve TBMM Tutanaklarına da yansımıştır.

[4](#) Bu konuda bkz. Ali Yaman, **Alevilik&Kızılbaşlık Tarihi**, İstanbul, Nokta Kitap, 2011, s. 178-179.

[5](#) Bu konuda bkz: “AİHM’den din dersi”, **Hürriyet Gazetesi**, 03 Temmuz 2006.

[6](#) Binnaz Toprak – Ali Çarkoğlu (2006): **Değişen Türkiye’de Din, Toplum ve Siyaset**, İstanbul, TESEV Yayınları, 2006, s. 54.

[7](#) Cemal Tosun, “Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Alevilik”, **Türk Yurdu**, c. 25, sayı: 210, (Şubat 2005) s. 41.

[8](#) Hasan Onat, “Alevilik-Bektaşilik, Din Kültürü Ahlak Bilgisi Dersleri ve Diyanet”, **Türk Yurdu**, c. 25, sayı: 210, (Şubat 2005), s. 14.

[9](#) [□] Alevilerin şu anda okutulmakta olan kitaplara ilişkin tepkileri için bkz: “Din kitapları Alevileri de üzdü”
Milliyet
Gazetesi, 13
Ekim 2006.

[10](#) [□] Yakın zamanda görüştüğüm komisyon üyelerinden Bektaşî Babası Hakkı Saygı da önerilerin çok sınırlı bölümünün, o da istendiği yerlere konulmadığını bana bizzat ifade etti. Bu konulardaki rahatsızlığını doğrudan MEB DÖGM yetkililerine söylediğini de ifade ett.

[11](#) [□]
<http://www.bekirbozdog.com.tr/getting-started/78-haberler/187-bozdog-buguen-tv-de-temsilciler-meclisi-ne-konuk-oldu> (Erişim tarihi: 13.01.2013)

[12](#) [□] **İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 5. Sınıf**, Yazarlar: M. Akgül vd., Ankara: MEB Devlet Kitapları, 2008, s. 38 ve devamı.

[13](#) [□] **İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 5. Sınıf**, 4. B., Yazarlar: M. Akgül vd., Ankara: MEB Devlet Kitapları, 2011, s. 27 ve devamı.

[14](#) [□] Mesele burada namaz konusuna yer verilmesi değil, namaz konusuna yer verildiyse, bundan sonra da Alevilerin Cem ibadetine yer verilmesi gerektiği, ama neden verilmediğidir.

[15](#) [□] **İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 6. Sınıf**, Yazarlar: M. Akgül vd., Ankara: MEB Devlet Kitapları, 2008, s. 40-74;
İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 6. Sınıf, 4.b., Yazarlar: M. Akgül vd., Ankara: MEB Devlet Kitapları, 2011, s. 29-62.

[16](#) [□] **İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 7. Sınıf**, 4.b., Yazarlar: M. Akgül vd., Ankara: MEB Devlet Kitapları, 2011, s. 91-101.

[17](#) ¹⁷ **Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 12. Sınıf**, 4.b., Yazarlar: M. Akgül vd., Ankara: MEB Devlet Kitapları, 2011, s. 55-64

Kaynakça

Ahmet Refik (1932). On altıncı Asırda Rafizîlik ve Bektaşilik, İst., Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi.

Akseki, Hamdi (1948): “Gizli tarikatlar nasıl başladı? II”, **Sebilürreşad**, c. 1, no: 25, (Aralık 1948), s. 386-387.

Akyüz, Niyazi - Şahin Gürsoy- İhsan Çapcıoğlu (2006): “Din İşlerinde Özgün Türk Deneyimi: Diyanet'in Kurumsal Kimliği ve Güncel Değerlendirmeler”, **Dinî Araştırmalar**, Mayıs-Ağustos 2006, Cilt: 9, s. 25, ss. 31-42.

Anonim (1966): “*Elmalı Azledildi.*”, **Cem**, yıl: 1, sayı: 4, (5 Ekim 1966), s. 20.

Balcı, M. – T. Çiftçi- A. Karaçoban – H. Paça- A. S. Türker – M. Yıldız (Yazarlar) (2006). *Orta Öğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 11. Sınıf*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Çakır, Ruşen– İrfan Bozan– Balkan Talu (2004): **İmam Hatip Liseleri: Efsaneler ve Gerçekler**, İstanbul: TESEV Yayınları.

Bozan, İrfan (2007): **Devlet ile Toplum Arasında Bir Okul: İmam Hatip Liseleri... Bir Kurum: Diyanet İşleri Başkanlığı...**, İstanbul: TESEV Yayınları.

Çiğdem, Ahmet (2011): “AKP ve Türkiye: Bir Durum Değerlendirilmesi”, **Birikim**, sayı: 263, (Mart 2011), ss. 45-53.

Doğru, Osman (1998): **International Human Rights Instruments, İnsan Hakları Uluslararası Mevzuatı**, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Duman, Fatih (2006): “Din ve Siyaset”, içinde **Siyaset**, 4.b., Ed. M. Türköne, Ankara: Lotus Yayınevi, ss. 523-557.

Düzdağ, Ertuğrul (1983): Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı, 2.b., İstanbul: Enderun Kitabevi.

Ekşi, A. – S. Gökdoğan – R. Yıldırım – Ö. Yılmaz – E. Koç (Yazarlar) (2006). *Orta Öğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 9. Sınıf*

İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Gözyaydın, İstar (2009): **Diyanet, Türkiye Cumhuriyeti’nde Dinin Tanzimi**, İstanbul: İletişim Yayınları.

Kalaycı, Mustafa (1978): **Ehlibeyt Işıkları ve Aşıkları**, Eskişehir: Yunusemre Matbaası.

Ogan, M. Raif (1949): “Yeni türeyen Alevi Misyonerleri, Alevilik iddiası altında gerilik propagandası”, **Sebilürreşad**, c. 2, sayı, 39, s. 213-214.

Onat, Hasan (2005). “Alevilik-Bektaşilik, Din Kültürü Ahlak Bilgisi Dersleri Ve Diyanet”, *Türk Yurdu* (210): 8-19.

Selçuk, Hava (2011). “XX. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nin Alevi Toplumuna Bakışı (Ordu Örneği)”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sayı: 59, ss. 71-90.

Tarhanlı, İhtar B. (1993): **Müslüman Toplum “Laik” Devlet, Türkiye’de Diyanet İşleri Başkanlığı**, İstanbul, AFA Yayınları.

Tosun, Cemal (2005): “Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Alevilik”, *Türk Yurdu*, 25 (210): 37-41.

White, Jenny B. (2011): “Çağdaş Türkiye’de İslam ve Siyaset”, içinde, **Türkiye Tarihi, Modern Dünyada Türkiye 1839-2010**, c. 4, Ed. Reşat Kasaba, s. 379-406.

Yaman, Ali (2007). “Uluslararasılaşan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri Sorunu ve Konunun Almanya Boyutuna Genel Bir Bakış”, *Journal of Anatolian Folk Beliefs*, Kırkbudak, Sayı: 11, (Yaz 2007), s. 38-46.

Yaman, Ali (2009): “*Türk Siyasi Tarihinde Alevilik: Alevi Hareketinde Etnik ve Dinsel Farklılaşmalar Üzerine Genel Bir Değerlendirme*”

”,
**Türkiye’de
Kesişen –
Çatışan
Etnik ve Dinsel
Kimlikler**

, Ed. R. Ö. Dönmez, P. Enneli, N. Altuntaş
, İstanbul: Say Yayınları, ss. 115-144.

Yaman, Ali (2010): “Türk Siyasi Tarihinde Alevilik Gelişmelerine Genel Bir Bakış”, içinde **Tarihte n Bugüne Alevilik Sempozyum Bildirileri (18-19 Nisan 2009)**, Ed. A. Taşgın, A. Yaman, A. Erdemir, Ankara, CEM Vakfı Ankara Şubesi Yayınları, s. 24-32.

Yaman, Ali (2012): “Cumhuriyet Döneminde Devlet ve Aleviler İlişkisi: Diyanet İşleri Başkanlığı’nda “Mezhepler üstülük” ve “Şeffaflık” bağlamında”, içinde **II. Uluslar arası Tarihten Bugüne Alevilik Sempozyumu (23-24 Ekim 2010)**, Ed. A. Erdemir, M. Ersal, A. Taşğın, A. Yaman, Ankara, CEM Vakfı Ankara Şubesi Yayınları, s. 254-264.

Yıldırım, Ergün (2001): “Din Dersi Kitapları Deneyimi”. *Türkiye’de Sivil Toplum ve Milliyetçilik*, S. Yerasimos, G. Seufert vd. (der.), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 609-616.

Yörükan, Yusuf Ziya (1961): **Müslümanlık**, 2.b., Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.